سڕینەی ڕۆماننووسێك. ئاری عوسمان خەیات

لە مەملەکەتی باوکەکانەوە، تێپەڕین بە مەملەکەتی گورگەکاندا تا مەملەکەتی سپیسوار

کاتێك دەست دەکەیت بە خوێندنەوەی ڕۆمانی (مەملەکەتی سپیسوار)ی (حەمەسەعید کەلاری)، ئەگەر لەو خوێنەرانە بیت، کە دەستی نووسینیان هەیە، ئەوا هەر لەگەڵ تەواوبوونی خوێندنەوەیدا، یەکسەر کەڵکەڵە ئەوەت دەکەوێتە سەر، شتێکی لەبارەوە بنووسیت، بەڵام هەرئەوەندەی بتەوێ دەست پێ بکەیت، ئیدی ئەوکات بۆت دەردەکەوێت: ڕاستە ڕۆمانەکە لەو جۆرانەیە، کە خوێندنەوەیان خۆش و ڕەوانە، وەلێ نووسین لەبارەیەوە ئاسان نییە!
من ئەم تێڕوانینەم دوای هەشت مانگ لە بڵاوبوونەوەی ڕۆمانەکە بۆ دەرکەوت، لەمەشدا دوو خاڵم بە سەرنج گرتووە:

1. چەند جارێك بەوردیی ڕۆمانەکەم خوێندووەتەوە، بەڵام بەم نووسینەی ئێستاشەوە، پێموایە هێشتا هەقی خۆیم نەداوەتێ. مەبەستم ئەوە نییە، کە بمەوێ یان نیازی ئەوەم هەبێ لە کورتەنووسینێکی لەم شێوەدا بپەرژێمە سەر وردودرشتی ئەو ڕووخسار و ناوەڕۆکەی کە ڕۆماننووس پێشکەشی کردووین، بەڵکوو دەمەوێ بڵێم: دەروازەکانی چوونە ژوورەوەی ئەم ڕۆمانە گەلێك زۆرن، بەڵام دەرچوون لێی ئەستەمە! چونکە بەدەر لەو شێوازە ئەدەبییە تایبەتەی هەیەتی، هاوکات زیاد لە باس و بابەت و لایەنێکی تێدای بەسەرکراوەتەوە، زیاد لە تێڕوانین و بۆچوونێکی تێ خزێنراوە، کە ئەستەمە بتوانین لە یەك کاتدا لەبارەی هەموو ئەوانەوە قسە بکەین یان بنووسین، بەمانایەکی تر وێڕای قەبارە بچووکییەکەی، بەڵام جیهانێکی یەکجار بەرین لەم ڕۆمانەدا خراوەتە سەرپشت، کە دەشێ بڵێین، دەقەکەی پێ چووەتە ئاستێکەوە، کە خوێنەر دەتوانێ بیخوێنێتەوە، چێژی لێ وەرگرێ و هیچی لەبارەوە نەڵێ!
2. لە ماوەی ئەم هەشت مانگەی ڕابردوودا، چاوم بە زۆربەی ئەو نووسین و ڕانان و هەڵسەنگاندنانە کەوتووە، کە لەبارەی مەملەکەتەکەی کەلارییەوە نووسراون، لای خۆمەوە گەشتم بە چەند ئەنجامێك، کە یەکێك لەوانە ئەمەیە: زۆربەی نووسینەکان

(نەموتووە هەموویان: زۆربەیان!) بە نەفەسی کورتی (فەیسبووك)یانەوە نووسراون، هەربۆیە دەرەقەتی شیکردنەوەی ڕۆمانەکەوە نەهاتوون! وام لێ دێ، هەندێ جار گومان بکەم، کە کەمیان نەبێ، زۆربەیان بەبێ ئەوەی خوێندبێتیانەوە شتیان لەبارەوە نووسیوە! ئەمە تەنها گومانە، چونکە من دەزانم (خەڵکەکە) بەگشتی تاقەتی خوێندنەوەی دەستەبژێرانەیان نەماوە هەربۆیە نەفەسی نووسینیشیان ئاوا کورت بووەتەوە! دووەمیش هەر ئەوەیە، کە لە دەسپێك و لە خاڵی یەکەمی ئەم نووسینەدا، ئاماژەم پێی داوە: ڕۆمانەکە بۆخۆی تایبەتە، ئەمەش وادەکات خوێنەر و خوێندنەوەی تایبەتی بوێت و دواجاریش نووسینی تایبەت لەبارەیەوە…

کەواتە دیسانەوە هەق بە ئێمەیە، لێرەدا لەڕوانگەی خاڵی یەکەمەوە، بپرسین: ئەوە چییە وا دەکات خوێندنەوەی ڕۆمانێك ئاسان بێت، بەڵام نەتوانین بەهەمان ڕادەی ئەو ئاسانییە لەبارەیەوە بدوێین/ بنووسین؟

وەڵامی ڕاستەوخۆ بۆ ئەو پرسیارە جەوهەرییە -لە ڕۆانی سەرەوەیدا- خۆی لەو شێوازەدا دەبینێتەوە، کە ڕۆماننووس لە نووسینی دەقەکەیدا بەکاری هێناوە. هەڵبەت ئەگەر ئێمە ئاگایمان لەمەڕ (چەمکی شێواز) بەگشتی و (شێوازی ئەدەبی) بەتایبەتی هەبێت، ئەوسا لەوەش تێدەگەین، کە سیحر و ئەفسوونی هەر دەقێکی ئەدەبی خۆی لە شێوازی خستنەڕوویدا دەبینێتەوە، شێوازیش لە دەقی ئەدەبیدا -بەکورتییەکەی- بریتییە لە چۆنێتیی بەکارهێنانی زمان لەلایەن خاوەن دەقەوە.

بەم جۆرە ئەگەر لە ڕوانگەی شێوازگەرییەوە شیکردنەوەیەك بۆ شێوازی ئەدەبیی (حەمەسەعید کەلاری) چ لەم ڕۆمانەی و چ لە دوو ڕۆمانی پێشتریدا (مناڵێك لە مەملەکەتی باوکەکاندا، 2005) و (مەملەکەتی گورگەکان، 2009) بکەین، ئەوا دەتوانین ئەنجامێکی زانستی لەبارەیەوە بەدەست بهێنین و تێیدا ئەوە بچەسپێنین، کە ڕۆماننووس خاوەنی شێوازی تایبەت بە خۆیەتی، خۆ ئەگەر پێویست بە بەڵگەی زیاتر لە پشتڕاستکردنەوەی ئەو ئەنجامەدا بکات، ئەوکات بە گەڕانەوە بۆ بەرهەمە شیعرییەکانی کەلاریی (سمکۆڵانی شیعرێکی سەرکێش: 1992، زریکەی زامی دارەبەنێك: 2000، سێبەری سزا: 2002)، توانا و سەلیقەی شێوازگەرانەی ئەومان باشتر بۆ دەسەلمێت. ئاخر ئەو توانایەکی گەورەی بەسەر زماندا دەشکێت، هەر لە یەکەم بەرهەمی بڵاوکراوەیەوە، وەك مۆم زمان بەدەم خەیاڵییەوە نەرم-نەرم دێت و دەچێت و خوێنەر لە هیچ شوێنێکدا هەست بە

زۆرلەخۆکردنێك ناکات، کە ساتمەی بە نووسەر دابێت. بەڵێ، ئەو وردەکارانە مامەڵە لەگەڵ زمانی نووسین و دەربڕیندا دەکات، زمان دەباتە ئاستێکی شیعریی ئەوتۆوە، کە شیکردنەوەی قووڵی فرەئاستی پێویستە، بەومانایەی لە یەك کاتدا گەمەیەکی قووڵ دادەمەزرێنێت، لە ڕووی بەکارهێنانی یەکە زمانییەکانەوە هەر لە ئاستی دەنگ و وشە و تا دەگات بە ئاستی ڕستە و کۆڕست و دواجار هەموو ئەمانەش لە ئاستی واتای گشتیی دەقدا وەك چلچرایەك بەسەر دیدی ئیستاتیکیی خوێنەردا دادەگیرسێت، دیارە شیکردنەوەیەکی لەم جۆرەش پێویستی بەوەیە کۆمەك لە میکانیزمە ڕەخنەییەکانی میتۆدی شێوەگەرایی (فۆرمالیزم) وەربگرین، کە لێرەدا بۆنموونە ئاماژە بە چەمکی (ئاشنایی-سڕینەوە)ی شکلۆفسکی دەدەین و لەمیانییەوە بۆمان ڕوون دەبێتەوە، کە چۆن ڕۆماننووس خوێنەر پەلکێشی نێو فەزای زمانیی دەقەکەی دەکات و بەجۆرێك، کە بەرکەوتنی لەگەڵ دنیایەکی نوێدا دەبێت تێیدا زمانی ئۆتۆماتیك لەکاردەکەوێت و زمانی ئەدەبیی دێتەپێش، بەمەش ئیدارکی ڕۆژانە لەکاردەکەوێت و لەجێگەی ئەوە ئیدراکی ئیستاتیکی بەگەردەکەوێت، لەکاتێکدا بەگەڕکەوتنی ئەم ئیدارەکە ئیستاتیکییە لەنێو دنیایەکدایە، لە هەمان ئەو کەرەستانە بنیاتنراوە، کە خوێنەر بە ئاسانی دەیانناسێتەوە، بەڵام کاتێك یەکپارچە و لەنێو بۆتەی بنیاتە تازە ڕۆنراوەکەدا بەرخوردیان لەگەڵ دەکات، ئیتر ئا لەوێدا سەرجەمی ئەو شتانەی پێشتر پێیان ئاشنا بووەو لە ئاستی ئۆتۆماتیزمدا مامەڵەی کردوون، لە بەرچاوی دەسڕێنەوە و سەرلەنوێ لە بۆتەی نوێدا دەردەکەونەوە، ئەمەش هەمان ئەو حاڵەتە ئیستاتیکییە بەرجەستەکراوەیە، کە ئێمە هەستی پێ دەکەین و ناتوانین بەئاسانی لەبارەیەوە بدوێین!

بەم شێوەیە ئەو کۆمەڵە میکانیزمەی کە ڕۆماننووس لە مەزراندنی دەقەکەیدا لەڕێگەی شیعرییەت (زمانی شیعریی)ەوە گرتوونییەبەر، فەزایەکی گێڕانەوەبەندیی تایبەتی لێ کەوتووەتەوە، کە زۆرجار ئەو زمانە شیعرییەی بە وەسفی کارەکتەر و شوێن و ڕووداوەکان بارگاویی کردووە، بەشێوەیەك کە دەنگی ڕۆماننووس وەك گێڕەرەوەی سەرەکی لە وەسفەکاندا زاڵە، بۆ تێگەیشتن لەم بەهایەش دیسانەوە چەمکێکی تری فۆرمالیستەکان (ڕەگەزی زاڵ) یاریدەمان دەدات بۆ تێگەیشتن لەو ڕێوشوێنە ئەدەبییەی ڕۆماننووس پەنای بردووەتەبەر و تێیدا هونەرکاریی بەرزی خۆی نواندووە.

لە ڕوونکردنەوەو پوختەکردنی چەمکەکەی شکلۆفسکیدا (ڕەگەزی زاڵ) دوو بنەما بە هەند وەردەگیرێن، کە (تۆماتشفسکی)ی هاوڕێی خستوویەتییە ڕوو و لەوبارەوە پێیوایە: بنیاتی هەر حیکایەتێك، هێزی خۆی لە دوو بنەماوە وەردەگرێت، ئەوانیش بریتین لە ژینگەی ڕاستەوخۆ- تیاژیاوی خودی نووسەر و ئەو ژینگە کەلەپوورییەی کە نووسەر دەقەکەی تیا بەرهەم هێناوە.
لەم ڕوانگەوە کاتێك دەچینە نێو دنیای گێڕانەوەبەندیی مەملەکەتی کەلارییەوە، لەوێدا بەر ژینگەی خۆجێی گەرمیانییانەی ڕۆمانووس دەکەوین، کە ئەمیش بۆخۆی لە پانتایی بەرفراوانی ئەو کەلەپوورە ئەدەبییە کوردەوارییەوە هەڵدەقوڵێ و کات و شوێن و کەسەکانی تێدا دادەمەزرێن و بەمەش وزەیەکی ئەدەبیی گەورە چێڕاوەتە هەناوی دەقەکەوە و جووڵەیەکی بەردەوام و بەردەوامییەکی لە جووڵە بە کەشی گشتیی ڕۆمانەکە بەخشیوە.
کەواتە دەتوانین لێرەدا ئەو خاڵەی لەڕووی شێوەگەرانەی دەقەوە بچەسپێنین، کە بەها یان ڕەگەزی زاڵ لە مەملەکەتی سپیسواردا بریتییە لەو بنیاتە زمانییەی کە بەقووڵی بەنێو جەستەی دەقدا ڕەگاژۆ بووە و ڕوانینی گێڕەرەوەی ڕووداوەکانی لە ئامێزگرتووە، هەروەك جارێکی تر و بەگەڕانەوە بۆ تیۆرییەکەی (تۆماتشفسکی)، تێدەگەین کە ئەم دۆخە لە گێڕانەوەی حیکایەت یان باشتر بڵێین (حیکایەتسازیی) پەیوەستەوە بەو مۆتیڤە تایبەتانەی کە یەکە زمانییەکانی نێو هەر ڕستەیەکی دەق لەقووڵاییدا لەخۆیانی دەگرن و بەمەش سەرتاپای گێڕانەوەبەندیی دەقی ڕۆمانی لێ دەکەوێتەوە، واتە دەقی ڕۆمانەکە بۆخۆی بریتی دەبێت لە مۆتیڤێکی گەورەی پارچەپارچەبوو، کە هەر پارچەیەك لەوانەش بۆخۆیان پێکهاتەی کۆمەڵە مۆتیڤێکی تری بچووکترن، کە ئیتر ئەم مۆتیڤە بچووکترانە شیانی پارچەبوون و پارچەکردن نین و نابن، بەڵکوو لەمیانی پارچەکانی مۆتیڤە گەورەکەوە، وەك یەکەیەکی یەکگرتووی تەواو خۆیان دەردەخەن.
وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا، بۆ چەسپاندنی ئەوەی کە ڕۆمانووس خاوەنی شێوازی ئەدەبیی تایبەت بە خۆیەتی پێویستمان بە گەڕانەوەیە بۆ سەرجەمی بەرهەمە ئەدەبییەکانی پێشووی، بەهەمان شێوە ئەگەر بمانەوێت لە ناوەڕۆکی ئەم ڕۆمانە (مەملەکەتی سپیسوار) تێ بگەین، پێویستمان بە تێگەیشتنە لە دنیابینیی (حەمەسەعید کەلاری) وەك مرۆڤ و هەمیش وەك ڕۆمانووس، بەوەش ئەو خەمە گەورەیە بەدی دەکەین،

که بەلای کەلارییەوە هەر لە یەکەم ئەزموونی ڕۆماننووسییەوە لە کێڵی خۆی ناوەو لەمیانی دووەم ئەزموونیدا درێژەی داوەتێ و خەمەکەی گەورە کردووە، بۆئەوەی دواجار لەڕێگەی سەلیقەی گێڕانەوەسازیی سەنگینی خۆیەوە لە (مەملەکەتی سپیسوار)دا بیگەیەنێت بە ترۆپك، بەمانایەکی تر هێڵێکی بەردەوامی خەم و ئازار هەر لە مەملەکەتی باوکەکان و تێپەڕین بە مەملەکەتی گورگەکان تا دەگات بە مەملەکەتی سپیسوار، سەرفەری مرۆڤێکی جوانناسمان نیشان دەدات، کە بەنێو پانتایی گەورەی مەینەتییەکانی ژیاندا لەگەڵ خۆی هێناویەتی، بۆیە کاتێك هەرسێ مەملەکەتەکە دەخوێنینەوە، هەست بەوە دەکەین، کە (حەمەسەعید) جگە لەوەی وەك ڕۆماننووسێك ئامادەگیی ڕاستەوخۆی هەیە، هاوکات و لە یەك کاتیشدا بە شێوەی جیاجیا و لە شوێنی پێویستی خۆیدا وەك کۆمەڵناس، دەروونناس و مێژوونووسێك دەردەکەوێت، بەوپێیەی دەیەوێت لەڕێگەی شێوازە ئەدەبییە تایبەتییەکەی خۆیەوە گوزارشت لە چارەسەری ئەو کێشە و گرفتانە بکات، کە بەوپەڕی سەلیقە و وردبینییەوە دەریبڕیون و کردوونی بە ناوەڕۆکی ڕۆمانەکانی، بۆیە پاش خوێندنەوەی ورد و شیکردنەوەی میتۆدگەرایانەی هەرسێ ڕۆمانەکە، دەتوانین لە ئەنجامدا (حەمەسەعید کەلاریی) وەك خاوەنی سێینەی ڕۆمان لە ئەدەبی کوردیماندا ناوزەد بکەین.

8-8-2024

ئاری عوسمان خەیات

کورتیلەچیرۆك: ئاری عوسمان خەیات

- (مـن… لـە… دەبەنەوە…)

لە 47 ساڵیی, کچەکەم شوو بە کوڕە کوردێکی سوێدنشین دەکات، دوای دوو ساڵ دەچنە کۆپنهاگن, تەنێ سەری ساڵان بە SMSێك

پیرۆزبایم لێ دەکەن.
لە 51 ساڵیی -بە تەکلیف- لە کابینەی ئەو سەرۆك وەزیرانەی کە خزمی خەزووری کۆنەبرادەرێکمە، دەبمە وەزیر!
لە 53 ساڵیی، سەروەت و سامانێکی زۆر پێکەوە دەنێم، خۆیشم نازانم چۆن!
لە 55 ساڵیی، دەستی چەپ و پەراسووەکانی لای ڕاستم لە ڕووداوێکی ئۆتۆمبێلدا لە ڕێگەی (سلێمانی- کەرکووك) دەشکێن!
لە 57 ساڵیی, دووجاران سەفەرم کردووە، جارێك بۆ دوورگەکانی (باهاماس) و ئەویتریان بۆ (پۆرتدۆگڵاس)، ئەگەرچی لە جەنگەڵە چڕەکانی ئەوێ, پڵنگێکی گەورە پەلامارم دەدات، بەڵام سەلامەت دەبم. (سەفەری یەکەمیان بە پارەی گەندەڵیی و دووەمیش…)
لە 59 ساڵیی, چوارەمین عەمەلیاتی مەعیدەم، لە نەخۆشخانەیەکی ویلایەتی (ئاریزۆنا) بۆ دەکرێت.
لە 61 ساڵیی، یەکەمین ڕۆمانی بۆ ناونیشانی خۆم دەنووسم، بەڵام هەرگیز بڵاونابێتەوە!
لە 65 ساڵیی، دەست دەکەم بە نووسینەوەی یادگارییەکانم، بەڵام تەواوی ناکەم، ئەوکات تێ دەگەم هێشتا هیچ لە خۆم تێ نەگەیشتووم!
لە 69 ساڵیی، لەناو پارکی گەورەی شار، بەدەم پیاسەکردنەوە، ڕۆژنامەنووسێك لێم دەپرسێت: بەلای تۆوە، ژیان چییە؟ نازانم چ وەڵامێکی بدەمەوە، ئەوکات تێ دەگەم، هێشتا هیچیش لە ژیان تێ نەگەیشتووم!
لە 75 ساڵیی، لە ئێوارەیەکی غەمگینی پایزدا: هەموو شتێك تەواو…
ئیتر مرۆڤ ئاوایە، هەموو تەمەنی خۆی خەسار دەکات، بۆ ئەوەی وەك پاڵەوانی ناو ڕۆمانێکی حیز بژی.
من خەڵکی کفریم، لە کەلار دەژیم و گۆڕەکەم دەبەنەوە خانەقین!

ئەیلوول- 2016